

Andrejs Zvaigzne

Ļaudonas draudzes mācītājs Kārlis Velcers (1871—1875) kā Malienas skolu darbinieks

Pag. g. s. 60-to gadu otrā pusē un 70-to g. sākumā, kad dzimtbūšana gan oficiāli skaitījās atcelta, bet patiesībā faktiskais zemnieku stāvoklis neko daudz neatšķīrās no dzimtslaikiem, jo latvieši oikonomiskā ziņā bij vēl pilnīgi atkarīgi no muižniekiem, noteicošais vārds pagastu un draudžu pašvaldības lietās, tiesās, administrācijā un skolu lietās joprojām piederēja lielkungiem, bet draudzes dzīves garīgo pusi, tautas izglītības lietas pārzināja mācītāji. Tā tas bija arī Ļaudonā, kur pēc mācītāja Šmita nāves 1871. g., kas draudzi bija apkopis kādus četrdesmit gadus, atklājās vakanta mācītāja vieta. Starp citu tika uzaicināts sacīt parauga sprediķi arī Valkas vikārs, mācītājs Kārlis Velcers, pēc tautības latvietis. Viņa sprediķis draudzei bija ļoti paticis, un ar zināmām grūtībām, pret muižnieku opozīciju, Velceru arī ievēlēja. Liktenis nebija lēmis Velceram ilgi darboties Ļaudonas draudzē, tomēr arī tie nedaudzie gadi, kurus viņš te pavadīja, ir atstājuši neizdzēšamu piemiņu, jo ar viņa kā pirmā skolu dibinātāja un izglītības modinātāja vārdu ir saistīts latviešu tautas atmodas laikmeta sākums šinī Vidzemes dziļā malienā.

Kārlis Augusts Velcers dzimis 16. aprīlī 1838. g. Palsmanē, Vidzemē, kā turienes mežziņa dēls, apmeklējis no 1853.—1858. g. Tērbatas ģimnāziju un studējis 1860.—1863. g., 1866.—1868. g. Tērbatas universitātē kamerāliju zinātnes, pēc tam teoloģiju un 1869. g. kļuvis graduēts students. Konsistorijas eksāmenu izturējis februārī 1869. g., bet 1. janvārī 1870. g. apstiprināts vikārā amatā Cēsu un Valkas apriņķim. 1871. g. 24. septembrī apstiprināts par mācītāju Ļaudonas draudzē un tā paša g. 17. oktobrī svinīgi ievests draudzē, bet 7. martā 1875. g. no Ļaudonas mācītāja vietas atlaists. Tā paša gada augustā iecelts par muižniecības skolas (Landesschule) direktoru Augškurzemē, Grīvā - Zemgalē, bet sākot ar 9. aprīļa d. 1883. g. izpildīja arī adjunkta mācītāja amatu Vilku ciemā Grīvas miestā un 12. jūlijā 1885. g. apstiprināts par patstāvīgu mācītāju šai ciemā. 1886. g. decembrī atteicies no skolas direktora amata;

no 20. janvāra 1902. g. Sēlpils diēcēzes p̄rāvests; — 1908. g. 14. jūnijā miris.

Pagājušā g. s. 70-to gadu sākumā, kad Velcers tika ievēlēts par mācītāju Ļaudonā un līdz ar to saņēma draudzes skolu un izglītības lietas savā vadībā, vēl nevienā no pagastiem, izņemot Saikavu, nebija nodibinātas pagastu pašvaldību skolas istā nozīmē. Velcers vispirms piegrieza sevišķu vērību mājas mācības nokārtošanai, jo analfabēti Ļaudonas draudzē nebija retums. Piegriezt lielāku vērību skolām savā draudzē Velceru skubināja arī vispārīgie notikumi skolas dzīvē. Šur tur sāka atvērt jau tā sauc. mājas skolas.

Tā Odzienā pirmā tāda skola tika atklāta Šumānu rentes mājā kaļēja Andrieva Sauleskalna smēdes dzīvojamā istabā. Ar lielkunga Ed. f. Klotā ziņu un atļauju te „skolu” atklāja Šumānu mājas iegātnis saikavietis Andrievs Vaguls, kas savu izglītību bija baudījis Ļaudonas draudzes skolā pie vecā Peitāna tēva un prata labi grāmatu lasīt, rakstīt, rēķināt, drusku vāciski, bet galvenais, bija labs meldiņu dziedātājs. Skolēnu skaits Šumānu skolā bija ap 12—14. Tai pašā laikā Ļaudonas „krievu” draudzes mācītāja ierosmē Odzienā sāka darboties arī Kurtavas Melno Rubeņu mājā otra tāda ābecnieku skola brašā saimniekdēla Andrieva Purviņa vadībā. Tie bij pirmie atklātu skolu pasākumi Odzienes pagastā 70-to g. sākumā.

Nostāties Ļaudonas draudzes priekšgalā, Velcers nekavējoties ķērās pie savas draudzes skolu un izglītības lietas noorganizēšanas. Vispirms bija jādomā par pagastu skolu ēku celšanu, jo tādu vēl nekur nebija. Tas bij viens no grūtākiem uzdevumiem, jo pagastu pašvaldībām naudas līdzekļu bij maz. Lielkungi ja daudz, tad sevišķos gadījumos deva zemes gabalus par brīvu, kā, piem., Odzienā, bet būvmateriāli, darba spēks un t. t. jāgādā pašiem pagastiem. Te nu Velceram drīz radās grūtības, konflikti ar pagastu pārstāvjiem, jo pēdējo vienaldzība skolu lietās un piedabūšana pie skolas ēku celšanas nebija viegli pārvarama.

Tomēr Odzienes pagasta skolas ēkas celšanas jautājums atrisinājās samērā diezgan veiksmīgi. Uz Velcera ierosinājumu celt Odzienā jaunu skolas ēku turienes lielskungs Eduards fon Klots atsaucās labvēlīgi. Drīz muiža atmērīja kādas pūrvietas lielu zemēs gabalu Vintiešu pusmuižas robežās pie lielceļa, iepretī pagasta mājai. Te tika uzcelta mūra skolas ēka ar divām klases istabām, augšstāvā skolas bērnu gulāmām telpām un skolotāja dzīvokli. Daļu būvmateriāla deva muiža, bet darba spēks un citi būvizdevumi bija pagasta. Jāpiezīmē, ka E. f. Klots vispārīgi izturējās pret Odzienes pagasta skolu labvēlīgi: deva sākumā skolai malku par brīvu, dāvāja kristīga satura grāmatas, līdzekļus ziemas svētku eglītes sarīkošanai, izsniedza pabalstu skolotājam u t. t. Kā pirmais pilntiesīgs skolotājs Odzienes pagasta skolā tika ievēlēts Andrievs Mudigais, Tērauda semināra audzēknis. Pēc viņa nāca Kārlis Aigars. Ar pēdējā ilggadējo darbību saistīts šis Vidzemes malienas atmodas laikmets.

Pavisam citādi apstākļi bij Sāvienas pagastā. Pagasta skolas dibināšana te bij sarežģīta, savienota ar konfliktiem un sadursmēm. Te jau priekšā atradās viena skola, jo 60-tos gados Sāvienas lielskungs f. Helmersens bija atklājis Sāvienas muižā Sāvienas ezera galā, dabas ziņā skaidrā vietā, savāda tipa skolu, kas gan būs skaitāma par pirmo atklātu mācības iestādi Ļaudonas draudzē. Par skolotāju šinī skolā tika pieņemts

Irlavas skolotāju semināra kursu beigušais Lorencs Benjamiņš Zenkevics. Skolu uzturēja galvenām kārtām muižas īpašnieks: algoja skolotāju, deva kurināmo malku un t. t., bet Sāvienas pagasta saimnieki deva (vai labprātīgi?!) skolotāja uzturam naturālijas. — Skolas vajadzībām tika no Liepājas izrakstītas (atvestas) paprāvas ērģeles, kas tais laikos bija liels ieguvums skolai. Pats Zenkevics bij mūzikāli izglītots skolotājs un liels dziesmu draugs.

Ezergala (tā sauca Sāvienas muižas skolu) skolas programmā ietilpa: reliģijas mācība, rēķināšana, rakstīšana (kaligrafija), vācu valoda un kā sevišķi svarīgs priekšmets dziedāšana. Mācības valoda bija vācu. Skolā tika uzņemti abēju dzimumu bērni, un pie skolas pastāvēja internāts, galvenā kārtā ārpagastnieku bērniem. Meitenēm mācīja praktiskus mājturības pamatus — rokdarbus un ēdienu pagatavošanu.

Zenkevics ņēma dzīvu dalību arī sabiedriskā dzīvē. Viņš nodibināja skolā dziesmu kori, un vēlāk korim attīstoties tika nodibināta arī dziedāšanas biedrība, kas gan laikam būs bijusi vispārīgi pirmā biedrība Laudonas draudzē. Dzīvā atmiņā man palikuši Zenkevica jauktā kora skaistie koncerti Laudonas lutertic. baznīcā lielos svētkos (ziemas, vasaras svētkos u. t. t.) Zenkevics ar savu jaukto kori piedalījās pirmos vispārīgos latviešu dziesmu svētkos Rīgā 1873. g.

Ar savu stalto ārējo uzstāšanos un augsto morālisko personību Zenkevics bija ieguvis ļoti cienījamu stāvokli sāvieniešos, un viņam liela nozīme arī tīri ārējās materiālās civilizācijas pacelšanā sava pagasta laudīs.

Kad nu Velcers sāka piegriezt pagastu garīgai dzīvei, it īpaši izglītības un skolu lietām jo lielu vērību, tad saprotams, ka viņa uzmanību vispirms saistīja Sāvienas Ezergala skola. Tais laikos nekādi atklāti izriekumi — koncerti, teātra izrādes, priekšlasījumi un t. t. uz laukiem vēl nebija pazīstami. Vienīgās tautas sapulces vietas bija krogi, sevišķi baznīcas krogi, tirgi, ģimeņu godi — kāzas, bēres, kristības, bišu godi un t. t. Izlietodams mazu sabiedrisku šūniņu — dziesmu kori Ezergala skolā, Velcers nāca uz domām viņu paplašināt un pārveidot. Velcera ierosmē skolā tika sarīkotas plašākas sapulces — dziesmu vakari, jautājumu izskaidrošanas vakari, viesīga sadzīve, kur bez kora dalībniekiem uzaicināja piedalīties arī citus vietējos, kurus sauca par „klusiem biedriem“. Pie skolas ērģelēm bija izlikta sevišķa lādīte, kurā dziedātāji kā arī „klusie biedri“ iemeta zīmītes ar jautājumiem. Šādos jautājumu izskaidrošanas un viesīgos vakaros mēdza ierasties arī pats Velcers, viņš bija šo vakaru dvēsele, vadīja jautājumu izskaidrošanu. Jautājumu saturs grozījās ap reliģiskām un sabiedriskām lietām. Acu lieciniece (Dzišļu m. saimniece Made Bebre) atmin dažus jautājumus, kādi bijuši ierakstīti zīmītēs: „Mācītājs no kanceles baznīcā esot teicis, ka mīlestības un notes darbi, sevišķi sieviešiem, esot svētdienās atļauti, bet vai tas ir pareizi, ka Sāvienas muižā svētdienas dienā muižas kungam Mitelhofam novāc ābolu?“ Cits jautājums: — „Kāds labums nāk no tabakas pīpošanas?“ Šī pati aculieciniece vēl piebilst, ka Sāvienas lielskungs f. Helmersens pabalstījis skolas dziesmu kori, sūtījis no muižas kora dalībniekiem uzkožamos, augļus, bet gadījumos korim bijis jāiet uz muižu koncertēt: reizēm tikušas izdziedātas vai visas „blēnu“ dziesmas (atšķirībā no garīgām).

Bet cik Velcers ir bijis vienkāršs, pieejams, laipns privātā satiksmē

un sabiedriskā dzīvē, tik stingrs un neatlaidīgs savās prasībās viņš bijis skolas revīzijās. Un te nu viņam ir sākušās pirmās nesaskaņas ar Ezergala skolas pārzini Zenkevicu. Jāatzīmē, ka Velcers, sirds dziļumos īsts latvietis un patriots būdams, kā sarunas valodu visur, arī Sāvienas viesīgos vakaros un t. t. lietāja tikai latviešu valodu un vispārīgi bija tautiski noskaņots, bet tas nepavisam nepatika Sāvienas visvarenam muižas pārvaldniekam, reizē arī pagasta rakstvedim, Mitelhofam. Šis apstāklis kā arī Velcera stingrā nepieķāpīgā uzstāšanās draudzes konventos, skolu un mājas mācības jautājumos bija par sākumu nesaskaņām, kas vēlāk izvērtās atklātā aģitācijā pret Velceru.

Velcers bieži atbraucis uz Sāvienas Ezergala skolu revīzijas nolūkā. Viņš nav ieredzējis mācību priekšmetu kailu iekalšanu, nīdējis mēchanisku „izmācīšanos no galvas“. Aculiecinieks (Silgala Vabuļu Kārlis) atminas šādu gadījumu 1874. g. pavasarī, kad Velcers atbraucis Sāvienā pārbaudīt skolas mācību gaitu un panākumus. Tolaik tikusi lietota skolās kā lasāmā grāmata pazīstamā „Skolas maize“. Skolotājam Zenkevicam bijuši sevišķi paņēmieni revīzijas gadījumos: katram no vairāk attīstītiem skolas bērniem ticis uzdots izmācīties no „Skolas maizes“ „no galvas“ kāds gabals no vēstures, bībeles stāstiem, ģeografijas un t. t. Starp citu Lejas-Mizu Līču Madei bijis uzdots izmācīties par Pēteri Lielo. Revīzijai sākoties, Zenkevics izsaucis Līču Madi un licis stāstīt par Pēteri Lielo. Velcers manot, ka atbilde izmācīta no galvas. Viņš paņē „Skolas maizi“ un seko Mades atbildei. „Punkts, kommats“, — izsaucies Velcers. „Lasi tālāk“, Made atkal stāsta, ieturot interpunkciju, kā no grāmatas. Tad Velcers taisa piezīmi skolotājam un paskaidro, ka vēsture tā nav mācāma, kā teksti no katķisma, — no vēstures jāzina atstāstīt saturs ar saprātu, uzsverot sevišķi vēstures ievērojamākos faktus. Zenkevics atbild, — kā mani mācīja, tā mācu es. Pēc īsākas vārdu pārmaiņas Velcers sēžas ratos un aizbrauc. Šis gadījums Zenkevicam bijis visai nepatīkams.

Pēc daudzkārtējām revīzijām un novērojumiem šīs skolas gaitā Velcers bija nācis pie noteikta atzinuma, ka te jau reiz nodibinājušos kārtību — stipri piekopto vācietības garu, novecojušos scholastisku mācību metodi, bet galvenais — skolas atkarību no turienes lielkunga — nav iespējams grozīt un novirzīt pareizās sliedēs. Tādēļ Velcers uzņemas grūto uzdevumu celt Sāvienā jaunu pagasta skolas ēku un dibināt gluži jaunu skolu uz veselīgiem tautiskiem pamatiem.

Tas sacēla kājās visus Velcera pretiniekus ar muižkungu Mitelhofu, viņa niknāko pretinieku, priekšgalā. Sākās aizrādījumi, ka viena skola pagastā jau pastāvēt ar materiālu atbalstu no muižas puses, ka Sāvienas pagasts saviem spēkiem vien nevarēs skolas ēku uzcelt un t. t. Tomēr lielāka daļa tālredzīgāko, nosvērto sāvieniešu saimnieku ar pagasta vecāko Drišļu Jāni Bebri bij Velcera pusē. Viņi enerģiski ķērās pie savas jaunās skolas ēkas būves, ar saviem spēkiem saveda vajadzīgo būvmateriālu, naudas līdzekļus savāca, uzliekot lielākas galvas naudas. Ērti pieejamā vietā, pagasta vidū, lielceļa malā, blakus pagasta mājai sāvienieši uzcēla jaunu mūra skolas ēku ar plašām telpām un skolotāja dzīvokli. Kā pirmais skolotājs tika pieņemts Andr. Mudīgais, kas pēc neilga laika pārgāja uz Odzienes skolu, bet viņa vietā nāca ilggadīgais nopelniem bagātais skolotājs Andr. Lesnieks.

Tautas atmiņā palikušās arī vēl dažas Velcera runas. Tā Ļaudonas jaunceltās pagasta mājas iesvētīšanas dienā 1874. g. rudenī, stāsta aculiecinieks (Drišļu Kaspars Bebris), pie mācītāja Velcera Ļaudonas mācītāja muižā ieradies pagasta vecākais (Roznieku Pomers) un uzlūdzis Velceri uz iesvētīšanas aktu. Velcers arī drīz ieradies un bez iepriekšējas sagatavošanās iesācis iesvētīšanas aktu. Pēc svētīšanas vārdiem pārlaidis dziļu pētošu skatu pār laužu sapulci, pār pagasta mājas tuvāko apkārtni, kur vēl rēgojušies nesen nocirsto koku celmi, iesācis savu ievērojamo runu, kas ilgi vēl palikusi laužu atmiņā, un kuņas zīmīgākās vietas vēl tagad atceras tā laika aculiecinieki.

„Veci celmi sapuvuši, tāši vien palikuši...“ tā Velcers iesācis savu runu, kur allēgoriskā formā gaiši norādījis, ka vecā kārtība, domāts dzimtbūšana, galīgi novecojusies, lielkungu vara pārdzīvojusi savu laiku, jānāk jauniem laikiem, lielām pārgrozībām, latvju tautai jāmostas, jāsāk jauna patstāvīga dzīve. Draudzei, viņas locekļiem jāturas kopā vienprātībā, tad mērķis viegli sasniedzams.

Kā jau šā raksta sākumā minēts, Velceram nebija lemts ilgi darboties Ļaudonas draudzē. 7. martā 1875. g. viņš tika atlaists. Bet atmiņa par viņu vēl tagad glabājas vecākās paaudzes ļaudīs. Tautas izglītības un viņas pašapziņas modināšanā, draudzes skolu izveidošanā un jaunu pagasta skolu dibināšanas vēsturē Velcera vārds vēl ilgi godam būs minēts Ļaudonas draudzē.

Man, tolaik kā mazam skolas zēnam, dzīvā atmiņā palicis Velcera atvadišanās dievkalpojums 1875. g. pūpolu svētdienā Ļaudonas baznīcā. Baznīca pilna laužu. Vispārīgais noskaņojums asu žēlabu, sāpīgu sajūtu pilns, daudziem acīs asaras. Kā tagad atminos Velcera pēdējos atvadišanās vārdus sprediķa beigās ... „bet, par visām lietām lieku jums pie sirds rūpēties, gādāt par savām skolām: **n e a i z m i r s t i e t s k o l a s...**“
